

Metoder og erkendelsesteori

Af Ole Bjerg

Inden for folkesundhedsvidenskabelig forskning finder vi to forskellige metodiske tilgange: det kvantitative og det kvalitative. Ser vi på disse, kan vi konstatere nogle meget umiddelbare forskelle. At kvantitative metoder har noget at gøre med tal, siger nærmest sig selv. Det empiriske genstandsfelt afdækkes gennem optælling og beregning, og resultaterne af undersøgelsen afrapporteres ligeledes i form af talmæssige udtryk for statistiske sammenhænge. Den kvalitative metode er derimod baseret på tekster, som læses med henblik på at afkode og fortolke betydning, og selve produktet af undersøgelsen er også en tekst, der skal gøre det muligt for læseren at leve sig ind i den givne problematik. Det grundlæggende redskab i det kvantitative arbejde er stringent statistik, mens man i det kvalitative arbejde betjener sig af en mere diffus hermeneutik. De to metodiske tilgange bruger forskellige kriterier for vurderingen af deres resultater. Den kvantitative forsker søger at opstille lovmæssigheder for menneskelig handling, som har den størst mulige grad af generaliserbarhed. Den kvalitative forsker stræber derimod snarere efter den beskrivelse, der sætter os bedst i stand til at forstå og indleve os i det enkelte fænomen.

I praksis vil man ofte se de to metodiske tilgange anvendt i kombination med hinanden. I en undersøgelse af barnløshed vil det f.eks. være nærliggende både at afdække prævalensen af infertilitet i befolkningen gennem en registerbaseret undersøgelse og at undersøge den enkeltes oplevelse af barnløshed vha. et begrænset antal dybdeinterviews. Sådanne kombinationer kan sagtens være frugtbare, men de vil sjældent foregå helt uden vanskeligheder. Som forsker kan man sidde med fornemmelsen af, at analyserne skurrer mod hinanden. At der er noget, som ikke passer sammen og ikke vil gå op i en højere enhed.

At bruge en metode frem for en anden er ikke bare at vælge en teknik til indsamling, analyse og formidling af data frem for en anden. Indlejret i metoden ligger både et særligt perspektiv på det genstandsfelt, som man vil undersøge, og et særligt perspektiv på det at bedrive videnskab overhovedet. I det følgende skal vi se, hvordan hhv. den kvantitative og den kvalitative tilgang rummer væsensforskellige opfattelser af, hvad erkendelse og videnskab er. Ved at sammenligne de to metoder med to forskellige filosofiske positioner, hhv. den tidlige og den sene Wittgenstein, kan vi lave en idealtypisk rekonstruktion af den erkendelsesteori, som ligger til grund for metoderne. En

idealtypen er en model, der udleder nogle karakteristika ved et givent fænomen og præsenterer dem i den rene form. Formålet med den idealtypiske rekonstruktion er at give læseren en dybere forståelse af de to metoder, et kendskab til deres styrker og svagheder samt en fornemmelse for, hvilke potentialer og problemer der ligger i at kombinere dem.

Redegørelsen for den idealtypiske forskel mellem de to tilgange forudsætter en grad af sammenligning. De to tilgange skal med andre ord først bringes på en fællesnævner, før vi kan begynde at udrede deres interne forskelle. Uanset deres indbyrdes forskelligheder handler både kvantitativ og kvalitativ metode om produktion af viden, og vi kan således indskrive dem i et fælles udgangspunkt ved at se nærmere på, hvad viden er.

Hvad er viden?

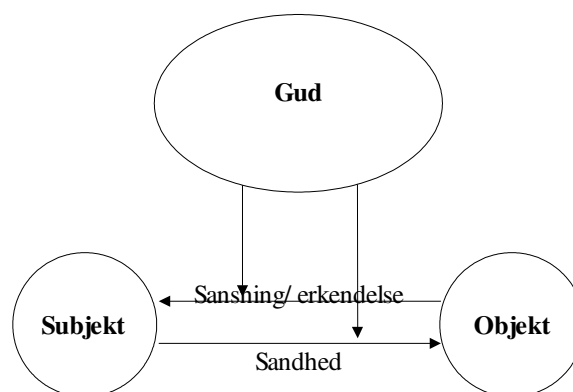
For så vidt som metode handler om produktion af viden, må den nødvendigvis, hvis ikke eksplicit så implicit, forholde sig til det grundlæggende erkendelsesteoretiske spørgsmål: *Hvad er sand viden, og hvordan kan vi være sikre på, at det vi tror, vi ved, er viden i videnskabelig forstand?* Der findes omtrent lige så mange formuleringer af dette spørgsmål, som der findes filosoffer, og der findes sikkert endnu flere svar. Jeg vil her blot fremføre et enkelt klassisk filosofisk bud på både en opstilling og en besvarelse af spørgsmålet, der i nærværende sammenhæng udmærker sig ved sin radikalitet og klarhed, nemlig det vi finder hos Descartes.

Descartes indleder argumentationen i sit værk *Meditationer over den første filosofi* fra 1641 med en radikal metodisk tvivl på verdens eksistens. Ud fra det ræsonnement, at vi aldrig kan være helt sikre på, at det, vi umiddelbart oplever som verden, ikke "i virkeligheden" blot er noget, vi drømmer i en drøm (*drømmeskepticisme*), slutter Descartes i første omgang til, at vi aldrig kan være helt sikre på, om verden overhovedet eksisterer. Herefter argumenterer han sig imidlertid frem til, at selvom alt andet kan drages i tvivl, så kan han dog ikke tvivle på sin egen eksistens, idet der netop må være et "noget", der kan tænke denne tvivl ("*jeg tænker, derfor er jeg*"). På baggrund af sin egen eksistens slutter Descartes sig nu frem til Guds eksistens. Argumentet er her, at noget fuldkomment aldrig kan være afledt af noget ufuldkomment, og da Descartes har et begreb om Gud som det fuldkomne væsen i sin bevidsthed, kan dette begreb ikke stamme fra Descartes selv, men må stamme fra en fuldkommen Gud som eksisterende udenfor hans bevidsthed. I sin fuldkommenhed besidder denne Gud nødvendigvis også alvidshed, hvorfor han ifølge Descartes ikke kan være ude på at bedrage det erkendende subjekt. På denne måde genskaber Descartes

tilliden til sine umiddelbare erkendemidler: sanserne, og han fordriver tvivlen ved at skabe et rationelt grundlag for troen på sin egen og på verdens eksistens.

Selvom Descartes' argumentation rummer nogle teologiske mellemregninger, der i dag næppe ville være gangbare, er princippet i hans erkendelsesteori interessant i sammenhængen her. Princippet er illustreret nedenfor (figur 1). Det erkendende subjekt står overfor objektet, men er umiddelbart usikker på denne relation. Descartes etablerer så en sikkerhed i relationen mellem subjekt og objekt ved at installere Gud som en tredje instans, som er uafhængig af både subjekt og objekt og derfor fungerer som garant for relationen mellem de to.

Figur 1:

Hvad er metode?

Descartes' tvivl på verdens eksistens er naturligvis et meget radikalt problem, som ligger meget fjernt fra de metodiske problemer, man som kvantitativ eller kvalitativ empirisk forsker står over for. Alligevel kan ovenstående bruges som en model for opstillingen af et generelt problem, som enhver metode nødvendigvis må forholde sig til. Descartes' problematik om, hvordan et subjekt kan nå ud til objektet, kunne også formuleres som: Hvordan kan ordet nå ud til tingen? Eller: Hvordan kan forskningsrapporten sige noget gyldigt om virkeligheden? Og metoden er jo netop et middel til at producere en "gyldig" forskningsrapport, dvs. et middel til at producere viden. I denne henseende rummer metoden to aspekter: Metoden som *fremgangsmåde* og metoden som *begrundelse*.

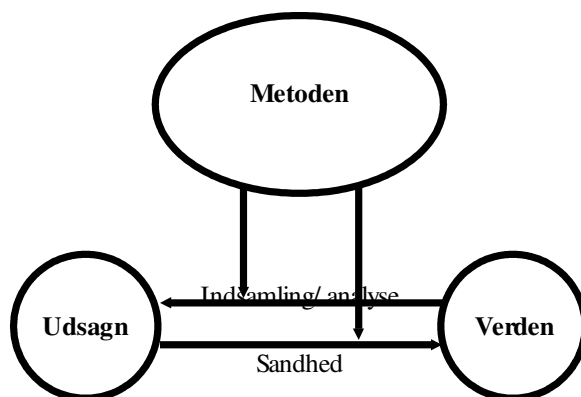
En metode er for det første en *fremgangsmåde*. Metoden rummer anvisninger på, hvordan man indsamler og analyserer data og dermed producerer viden. Disse anvisninger kan være meget konkret ekspliciterede, som det fx er tilfældet med den kvantitative metodes beskrivelse af, hvordan man foretager en chi2-test, eller de kan have karakter af mere overordnede retningslinjer eller måske blot tommelfingerregler, som fx den kvalitative metodes beskrivelse af, hvordan man analyserer et transskriberet interview. Denne forskel er imidlertid ikke så vigtig her, vigtigt er det

blot at bemærke, at metoden som fremgangsmåde tjener det formål at skærpe vores tilgang til genstandsfeltet og dermed vores produktion af viden.

Metoden rummer for det andet et aspekt af *begrundelse*. Det ligger i videnskabens væsen at måtte hævde, at dens udsagn på en eller anden måde har forrang frem for alle mulige andre mere eller mindre tilfældige udsagn. Om man har temperament til her at tale om ”sandhed” i en eller anden form, eller om man vil nøjes med at tale om ”videnskabelighed”, er for argumentationen i og for sig ligeegyldigt. Vigtigt er det blot at bemærke, at videnskaben er nødt til at kunne begrunde sine udsagn, ellers hører den op med at være videnskab og bliver i stedet kunst, politik, reklame eller noget andet. Metoden spiller en vigtig rolle i denne videnskabelige begrundelse, idet man kan begrunde sine udsagn ved at henvise til, at man har benyttet sig af en rigtig (dvs. videnskabelig) metode til at nå frem til disse udsagn. Det er denne tanke, der ligger til grund for, at man som forsker bør gøre rede for, hvordan man er nået frem til sine resultater, så andre kan gå ens metode efter i sømmene. Til sammenligning kan man sige, at en kunstner jo ikke behøver at fortælle nogen, hvordan hun har lavet en skulptur, fordi kunst ikke behøver nogen begrundelse ud over det færdige produkts kvaliteter.

Disse to aspekter af metoden, fremgangsmåde og begrundelse, skal, som det allerede fremgår, ikke forstås som adskilte, men derimod som uløseligt forbundne. Ud fra det ovenstående kan vi således definere metode som: En *fremgangsmåde* til at producere udsagn, der kan *begrundes* og derfor kan gælde som videnskabelig viden. Hermed kan vi illustrere metodens funktion i nedenstående figur (figur 2). Med Descartes kunne vi sige, at Gud har givet os midlerne til at erkende og forstå verden, og at han dermed samtidig tjener som garant for, at vi kan stole på disse midler. På samme måde kan vi her sige, at metoden giver os fremgangsmåden til at indsamle og analysere data om verden og samtidig tjener som garant for, at de udsagn, vi når frem til vha. metoden, også er begrundede i forhold til verden og derfor kan gælde som videnskabelig (sand) viden.

Figur 2:

Figur 2 repræsenterer imidlertid en meget ideal forestilling om metoden, og når vi dykker længere ned i metodernes erkendelsesteori, vil vi se, at tingene er knap så uproblematisk.

Den tidlige Wittgenstein

Den tidlige Wittgenstein kan læses som en idealtypisk formulering af den erkendelsesteori, der ligger til grund for den kvantitative metode, og hans filosofi kan her således tjene som en indgang til at forstå denne erkendelsesteori. Filosofihistorisk kan forbindelsen mellem den tidlige Wittgenstein og den kvantitative metode etableres derved, at han var en afgørende inspirationskilde for den kreds af logiske positivister, som normalt forbindes med den kvantitative metode. Teoretisk skal vi se, hvordan Wittgenstein opstiller en alternativ løsning på Descartes' problem med forholdet mellem subjekt og objekt, eller, som det formuleres hos Wittgenstein, mellem ord og virkelighed, og hvordan denne løsning kan sammenlignes med den kvantitative metode.

Descartes løser altså problemet med, hvordan subjektet kan nå ud til objektet, ved at indføre en god og almægtig gud. Efter at bl.a. Kant har udskilt Gud fra filosofien, er denne løsning imidlertid ikke tilgængelig for Wittgenstein, som svar på spørgsmålet om forholdet mellem sprog og virkelighed. Ifølge Wittgenstein er sprogets grundlæggende funktion at afbilde virkeligheden. I det tidlige hovedværk, *Tractatus Logico-Philosophicus* fra 1918, hedder det: ”*Sætningen er en model af virkeligheden, således som vi tænker os den*” (Wittgenstein, 1963: 4.01). Det ideale sprog består for Wittgenstein udelukkende af sætninger, der er beskrivende og dermed empirisk verificerbare, dvs. et rent naturvidenskabeligt sprog. Den logiske analyse tjener det formål at trække en grænse mellem dette naturvidenskabelige sprog og alle andre udsagn, som ifølge Wittgenstein er meningsløse, f.eks. normative eller metafysiske udsagn. Dette formål opsummeres i den berømte sætning: ”*Det, hvorom man ikke kan tale, om det må man tie*” (Wittgenstein, 1963: 7). Han ser det således som filosofiens rolle at være en slags sprogets linjevogter.

Jeg vil betegne Wittgensteins strategi i forhold til de filosofiske problemer som et *udskillelsesrationale*, der handler om at etablere relationen mellem sproget og virkeligheden ved logisk at udskille de sætninger, som ikke betegner noget i virkeligheden og derfor er meningsløse, og siden efterprøve sandhedsværdien af resten ved at konfrontere dem med virkeligheden. Dette rationale kan illustreres i en figur (figur 3), der principielt er magen til den, vi så hos Descartes. I denne figur er det ikke Gud, men i stedet den logiske analyse, der står som garant for overensstemmelsen mellem ordet og tingen, sætningen og verden.